

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 04 | pp. 205-214 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI RAG‘BATLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI

Xusanova Maloxat Mengnorovna

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti

PhD, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rag‘batlantirishga qaratilgan institutsional mexanizmlar tizimli tahlil qilindi. Tadqiqotda institutsional iqtisodiyot va milliy innovatsion tizim nazariyalari asosida konseptual yondashuv ishlab chiqildi. Xalqaro tajriba misolida soliq imtiyozlari, davlat moliyaviy qo‘llab-quvvatlashi, davlat-xususiy sheriklik va texnologiyalar transferi institutlarining samaradorligi qiyosiy baholandi. O‘zbekistonning Global innovatsion indeksdagi o‘rni va innovatsion ortiqcha samaradorlik holati tahlil qilindi. Natijada sanoat korxonalarida uchun institutsional mexanizmlar majmuasining optimal tarkibi asoslandi. Moliyaviy rag‘batlar, infratuzilma, inson kapitali va boshqaruv sifati o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik aniqlandi. Tadqiqot natijalari institutsional koordinatsiyani kuchaytirish va innovatsion muhitni takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qildi.

Kalit so‘zlar: institutsional mexanizm, innovatsion faoliyat, sanoat korxonasi, milliy innovatsion tizim, soliq imtiyozlari, texnologiya transferi, O‘zbekiston.

Аннотация. В статье был проведён системный анализ институциональных механизмов стимулирования инновационной деятельности промышленных предприятий. На основе теорий институциональной экономики и национальных инновационных систем был разработан концептуальный подход. Сравнительно оценена эффективность налоговых льгот, государственной финансовой поддержки, государственно-частного партнёрства и институтов трансфера технологий. Проанализирована позиция Узбекистана в Глобальном инновационном индексе и его статус инновационного сверхэффективного государства. Обоснован оптимальный состав институционального пакета для промышленных предприятий. Выявлена взаимосвязь между финансовыми стимулами, инфраструктурой, человеческим капиталом и качеством управления. Результаты исследования были направлены на разработку практических рекомендаций по усилению институциональной координации и совершенствованию инновационной среды.

Ключевые слова: институциональный механизм, инновационная деятельность, промышленное предприятие, национальная инновационная система, налоговые льготы, трансфер технологий, Узбекистан.

Abstract. The article examined institutional mechanisms aimed at stimulating innovation activity in industrial enterprises. A conceptual approach was developed based on institutional economics and national innovation system theories. The effectiveness of tax incentives, public financial support, public-private partnerships, and technology transfer institutions was

comparatively assessed using international experience. Uzbekistan's position in the Global Innovation Index and its status as an innovation overperformer were analyzed. The optimal composition of an institutional support package for industrial enterprises was justified. The interrelation between financial incentives, infrastructure, human capital, and governance quality was identified. The findings contributed to developing practical recommendations for strengthening institutional coordination and improving the innovation environment.

Keywords: *institutional mechanism, innovation activity, industrial enterprise, national innovation system, tax incentives, technology transfer, Uzbekistan.*

KIRISH

Zamonaviy sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi, global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuvi va mahsulot raqobatbardoshligining oshirilishi innovatsion faollikning izchil kengayishini taqozo etmoqda. Texnologik almashuv tezligining o'sishi, raqamli transformatsiya jarayonlari va ishlab chiqarish omillari bozoridagi tarkibiy o'zgarishlar korxonaning ichki resurslari bilan yakka tartibda qoplanishi mumkin bo'lmagan investitsion hajmlarni talab qilmoqda. Tadqiqot va ishlanmalarga sarflarning salmoqli tashqi samarasi hamda yuqori noaniqlik darajasi xususiy sektorning yolg'iz harakati bilan ijtimoiy jihatdan maqbul innovatsion hajmni ta'minlay olmaydi [3].

Jahon bankining konseptual sharhida hukumatlar innovatsiyalar sohasidagi bozor muvaffaqiyatsizliklarini yumshatish uchun uchta asosiy mexanizmdan - bilim va texnologiyalarni yaratuvchi davlat infratuzilmasini qo'llab-quvvatlash, intellektual mulk huquqlarini mustahkamlash va ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari (Research and Development) xarajatlarini arzonlashtiradigan moliyaviy dasturlarni joriy qilish - foydalanishi mumkinligi ko'rsatilgan [3]. Milliy innovatsion tizimlar paradigmasi ushbu mantiqni kengaytirgan holda korxonalar, ilmiy tadqiqot tashkilotlari, davlat va moliya institutlari orasidagi munosabatlarni yagona tizim darajasida ko'rib chiqadi [6]. Institutsional muhit sifati korxonalar darajasidagi innovatsion samaradorlikning asosiy kanali sifatida qayd etiladi: rasmiy qoidalar, normativ tartiblar va madaniy-kognitiv komponentlar birgalikda tadbirkorlik yo'nalishini, innovatsion resurslarga erishish imkoniyatini hamda bilimni tijoratga aylantirish qobiliyatini belgilaydi [4, 7].

O'zbekiston sharoitida institutsional islohotlarning so'nggi davri aynan shu yo'nalishda kechmoqda. UNESCO hujjatida ta'kidlanishicha, mamlakatda innovatsion faoliyat to'g'risidagi qonunchilik loyihalari, Texnologiyalar transferi agentligi, Ilmiy-texnik axborot davlat unitar korxonasi va Intellektual mulk agentligi kabi ixtisoslashgan tuzilmalar milliy innovatsion tizimning tashkiliy asosini shakllantirmoqda [1]. Erkin iqtisodiy zonalarining barpo etilishi, sanoat kooperatsiyasining kengayishi va texnologik sheriklik dasturlari institutsional arxitekturaning amaliy elementlari sifatida qayd etiladi [14].

Ishning maqsadi sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rag'batlantiradigan institutsional mexanizmlarning nazariy tarkibini tizimlashtirish, xorijiy amaliyotdagi samaradorligini empirik ma'lumotlar asosida baholash va O'zbekiston uchun amaliy yo'nalishlarni asoslashdan iborat. Ish doirasida institutsional yondashuvning mazmuni oydinlashtiriladi, rag'batlantirish vositalari tasniflanadi, O'zbekiston innovatsion ko'rsatkichlari xalqaro reytinglar asosida qiyoslanadi va siyosiy xulosalar shakllantiriladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Innovatsion jarayonlarga institutsional yondashuv Nelson va Lundvall asos solgan milliy innovatsion tizimlar konsepsiyasida to'liq ifodasini topgan. Konsepsiya davlat sektori, xususi sektor va tadqiqot tashkilotlari orasidagi o'zaro munosabatlar bilim ishlab chiqarish va uni tijoratga aylantirish jarayonini belgilashini asoslaydi [6]. Rivojlanayotgan mamlakatlar sharoitida ushbu konsepsiya adaptiv tuzatishlarni talab qilishi qayd etiladi: institutsional kuchsizlik, tashqi qaramlik va tor bilim bazasi tufayli klassik modelni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib o'tkazish yetarli natija bermasligi mumkin [6]. Zamonaviy adabiyotda milliy innovatsion tizimga regional va tarmoq qirrasini kiritilgan holda murakkabroq yondashuv taklif etiladi.

Institutsional-strategik-natija paradigmasi doirasidagi tadqiqotlar institutsional muhitning firma darajasidagi innovatsion natijaga ta'sir kanallarini aniqlashga qaratilgan. 278 ta yangi tashkilot uchun o'tkazilgan empirik tahlil rasmiy va norasmiy institutsional qo'llab-quvvatlashning innovatsion samaradorlikka ijobiy ta'sirini tasdiqlagan bo'lib, tadbirkorlik yo'nalishi oraliq vosita, innovatsion resurslarga erishish esa mo'tadillashtiruvchi omil vazifasini bajargan [4]. Olingan natijalar institutsional dastaklarning firma strategiyasini bevosita emas, balki strategik qarorlar va resurs imkoniyatlari orqali harakatga keltirishini ko'rsatadi. Bu mexanizm tushunchasi sanoat siyosati instrumentlarini loyihalashning muhim asosini tashkil etadi.

Institutsional sifatning texnologik innovatsiyalarga ta'sirini o'rgangan ishlar normativ, tartibga soluvchi va madaniy-kognitiv komponentlarning birgalikdagi rolini ajratib ko'rsatadi. Yevropa iqtisodiyotlari misolidagi tadqiqotlar institutsional farq sanoat innovatsion intensivligining sezilarli determinanti sifatida namoyon bo'lishini aniqlagan [7]. Ushbu natija institutsional mexanizmlarning umumiy shaklda emas, balki har bir milliy va tarmoq konteksti uchun moslashtirilgan kombinatsiyada samarali ishlashini dalillaydi.

Sanoat siyosati va innovatsion xulq-atvor o'rtasidagi aloqa Xitoy strategik yangi tarmoqlari misolida o'tkazilgan 33 425 kompaniyani qamrab olgan DID ekonometrik baholashda tasdiqlangan. Subsidiyalar, soliq imtiyozlari va tanlab qo'llab-quvvatlash ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari faolligini rag'batlantirgani va tarmoq innovatsion darajasini oshirgani aniqlangan [5]. Bu empirik dalil to'g'ri loyihalangan va nishonli sanoat siyosati innovatsion xatarni kamaytirib, moliyaviy cheklovlarni qisqa muddatda yumshatishi mumkinligini ko'rsatadi.

Jahon bankining konseptual sharhida uchta asosiy mexanizm - bilim va texnologiyalarni yaratuvchi davlat infratuzilmasini qo'llab-quvvatlash, intellektual mulk huquqlarini mustahkamlash va ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari xarajatlari uchun xavf va xarajatlarni qisqartiradigan moliyaviy dasturlarni joriy qilish - aniq ajratilgan [3]. Ushbu tasniflash sanoat korxonalarini uchun institutsional paketni loyihalashning asosiy chorrahalar to'plamini taqdim etadi.

Soliq rag'batlari empirik samaradorlik adabiyotida eng faol muhokama qilinadigan vositalardan bo'lib qolmoqda. OECD ning taqqoslama tahlilida 38 mamlakatdan 34 tasida ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari soliq imtiyozlari amalda qo'llanilishi qayd etilgan va ularning samarasi korxonalar hajmiga bog'liq ekanligi ko'rsatilgan [8]. 20 ta OECD mamlakati bo'yicha firma darajasidagi mikro-ma'lumotlarning umumlashgan tahlili

ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari soliq imtiyozlari bozorga yaqin eksperimental ishlanmalarni samaraliroq qo'zg'atishini, to'g'ridan-to'g'ri davlat moliyalashtirishi esa asosiy va amaliy tadqiqotlarni kengaytirishga ko'proq hissa qo'shishini aniqlagan [9]. Yosh va kichik korxonalar soliq imtiyozlariga nisbatan kattalariga qaraganda sezgirroq munosabatda bo'lishi, qaytariladigan soliq kreditlari bo'lmagan holda ularning ishtiroki pasayishi tasdiqlangan [10]. Bu xulosalar sanoat korxonalarini uchun soliq dastaklarini grant va infratuzilmaviy dastak bilan birgalikda qo'llash zarurligini asoslaydi.

O'zbekiston va boshqa o'tish davri iqtisodiyotlariga oid ishlar institutsional yondashuvning inklyuziv qirrasini ajratib ko'rsatadi. Taylor & Francis jurnalida chop etilgan ishda 14 mintaqa bo'yicha uyg'unlashtirilgan ma'lumotlar asosida kichik va o'rta biznes zichligi hamda investitsion faolligi qashshoqlik darajasining pasayishi bilan ijobiy bog'liq ekanligi aniqlangan, bu effekt institutsional sifat, moliyaviy imkoniyat va ijtimoiy ishonch uyg'un shakllangan muhitda kuchayishi ta'kidlangan [13]. Jahon banking O'zbekiston milliy innovatsion tizimini modernizatsiyalash loyihasiga oid hujjatida fan va sanoat aloqalari, davlat korxonalarini va tarmoq ilmiy tadqiqotlari orasidagi hamkorlik mexanizmlarining bozorga yo'naltirilgan o'tish bosqichidagi transformatsiyasi tahlil qilingan [2].

UNCTAD ning fan, texnologiya va innovatsiya siyosati sharhlari (STIP Reviews) rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun institutsional diagnostika vositasi sifatida qo'llanadi va 2022 yilgi ma'lumotlarga ko'ra 19 mamlakatda o'tkazilgan [15]. Bu sharhlar ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning Barqaror rivojlanish maqsadlariga aloqador strategik ustuvorliklarini aniqlash uchun obyektiv baza sifatida tan olinadi. Germaniya tajribasi asosidagi sanoat modernizatsiyasi va texnologik sheriklikni rivojlantirishga oid ishlarda institutsional ramka, dual ta'lim tizimi va Sanoat 4.0 platformalarining birgalikdagi ahamiyati qayd etiladi [14].

METODOLOGIYA

Tadqiqotda institutsional iqtisodiyot va milliy innovatsion tizim nazariyalariga asoslangan kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Dastlab ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va normativ-huquqiy hujjatlar tizimli tahlil qilindi. Institutsional mexanizmlar mazmunini aniqlash uchun tahlil, sintez va tasniflash usullari qo'llanildi. Xorijiy tajribani baholashda qiyosiy tahlil metodi asosida soliq imtiyozlari, davlat moliyaviy qo'llab-quvvatlashi va texnologiyalar transferi institutlari samaradorligi o'rganildi. Empirik ma'lumotlar sifatida WIPO, OECD va Jahon banki manbalari ishlatildi. O'zbekistonning innovatsion rivojlanish ko'rsatkichlari xalqaro reytinglar asosida baholandi. Natijalarni umumlashtirishda mantiqiy tahlil va konseptual modellashtirish usullari qo'llanildi. Mazkur metodologiya sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rag'batlantiruvchi institutsional mexanizmlarning o'zaro bog'liqligini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rag'batlantiruvchi institutsional mexanizmlarni mazmuniga ko'ra uchta tizimiy qatlamga ajratish mumkin. Birinchi qatlam moliyaviy dastaklarni - soliq imtiyozlari, grantlar, davlat kafolatlari, imtiyozli kreditlar va venchur investitsiyalariga davlat ishtirokini - birlashtiradi. Ikkinchi qatlam tashkiliy-

huquqiy vositalarni o'z ichiga oladi: intellektual mulk tizimi, standartlashtirish, tartibga solish qoidalari va raqobatni ta'minlaydigan huquqiy normalar. Uchinchi qatlam infratuzilmaviy va ko'nikmalarga oid institutlardan iborat: texnoparklar, klasterlar, davlat ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, texnologiyalar transferi agentliklari va ixtisoslashgan kadrlar tayyorlash dasturlari. Ushbu uch qatlam mustaqil faoliyat yuritmaydi, ular birgalikda innovatsion xulq-atvor uchun yaxlit institutsional paket hosil qiladi.

Xalqaro tajriba ushbu paketning ichki kompozitsiyasi bo'yicha muhim xulosalarga olib keladi. OECD ning 20 ta mamlakat bo'yicha mikrodarajadagi tahlili ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari soliq imtiyozlari ma'lum shartlar bajarilganda biznes ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari investitsiyalarini samarali oshirishini tasdiqlaydi. Soliq imtiyozlari kichik va yosh korxonalariga nisbatan kattalarga qaraganda kuchliroq javob reaksiyasini yuzaga keltiradi, biroq ularning qabulligi imtiyoz hajmining sezilarli darajada bo'lishiga, qo'shimcha xarajatlar pastligiga va mezonlar aniqligiga bog'liq [9]. Qaytariladigan soliq krediti modeli zarar ishlab chiqaruvchi yosh firmalar uchun amaliy foyda yaratib, qo'shimcha additivlik darajasini oshiradi [10]. Qiyoslash shuni aniqlaydiki, soliq dastaklari bozorga yaqin eksperimental ishlanmalarni, to'g'ridan-to'g'ri davlat moliyalashtirishi esa asosiy va amaliy tadqiqotlarni kengaytiradi [9]. Har ikkala mexanizm o'zaro to'ldiruvchi vazifa bajaradi va parallel qo'llanishi maksimal innovatsion samara yaratadi [8].

Sanoat siyosatining innovatsion xulq-atvoriga ta'siri empirik jihatdan Xitoy misolida batafsil hujjatlashgan. Shanxay va Shenchjen birjalariga ro'yxatdan o'tgan 33 425 kompaniyaning 2007-2020 yillar kesimidagi ma'lumotlariga asoslangan DID va vositachi samara modeli sanoat siyosatining qabul qilinishi va joriy etilishi strategik yangi tarmoqlarda ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari faolligini rag'batlantirgani hamda innovatsion darajasini oshirganini tasdiqlaydi [5]. Bunday siyosat moliyaviy cheklovlarni yumshatadi, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari raqobatini rag'batlantiradi va asosiy texnologiya sohasida yutuqqa erishish imkoniyatini kengaytiradi [5]. Xulosa aniq: ustuvorliklari aniqlangan va asosiy indikatorlar bo'yicha monitoring qilinadigan sanoat siyosati sanoat innovatsion faolligining izchil determinanti sifatida harakat qiladi.

Institutsional muhitning sifat tomoni moliyaviy va huquqiy dastaklar samarali ishlashining zaruriy sharti bo'lib xizmat qiladi. 278 yangi korxonalar ma'lumotlariga asoslangan empirik ish rasmiy va norasmiy institutsional qo'llab-quvvatlashning innovatsion samaradorlikka ijobiy ta'siri tadbirkorlik yo'nalishi orqali o'tishini va innovatsion resurslarga erishish imkoniyati bu munosabatni kuchaytirishini aniqlagan [4]. Yevropa iqtisodiyotlari bo'yicha tahlil institutsional farqning sanoat innovatsion intensivligi determinanti sifatidagi rolini tasdiqlagan [7]. Olingan natijalar sanoat korxonalari uchun faqat moliyaviy rag'bat yetarli emasligini, normativ aniqlik, huquqiy kafolat va madaniy-kognitiv qo'llab-quvvatlashning birgalikdagi mavjudligi talab etilishini ko'rsatadi.

O'zbekiston innovatsion tizimining xalqaro pozitsiyasi oxirgi ma'lumotlar asosida ijobiy dinamikani namoyon qiladi. Jahon Intellektual Mulk Tashkilotining 2024 yilgi Global innovatsion indeksi natijalariga ko'ra, mamlakat 133 iqtisodiyot orasida 83-o'rinni egallagan [11, 12]. O'zbekiston uzluksiz uchinchi yil innovatsion ortiqcha samaradorlik

toifasida - o'z rivojlanish darajasidan yuqori innovatsion natija ko'rsatadigan mamlakatlar safida - qolgan [12]. Reyting bo'yicha Markaziy va Janubiy Osiyo mintaqasi kesimida mamlakat Hindiston, Eron va Qozog'istondan keyin to'rtinchi o'rinda turgan [12]. Bunday pozitsiya milliy innovatsion tizimning institutsional asoslari so'nggi yillardagi islohotlar - texnologiyalar transferi, intellektual mulk va ilmiy-texnik axborot sohasidagi maxsus davlat tuzilmalarini tashkil etish - orqali mustahkamlanib borayotganining amaliy tasdig'i sifatida qabul qilinishi mumkin [1].

Sanoat korxonalarini uchun institutsional mexanizmlarning qiyosiy xususiyatlari 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval.

Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rag'batlantiradigan institutsional mexanizmlarning qiyosiy tavsifi¹

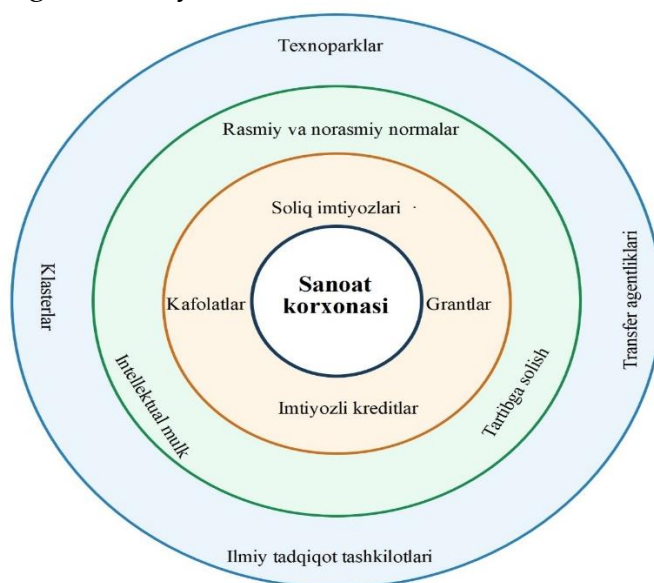
Mexanizm turi	Asosiy tarkibi	Empirik samaradorlik	Qo'llanish shartlari
Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari soliq imtiyozlari	Soliq krediti, superdeduksiya, innovatsion qutilar, qaytariladigan kredit	Biznes ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini oshiradi; kichik firmalarda kuchli; bozorga yaqin ishlanmalarda samarali	Aniq mezonlar, past ma'muriy yuk, qaytariladigan shakl
To'g'ridan-to'g'ri moliyaviy qo'llab-quvvatlash	Grantlar, shartli moliyalashtirish, davlat xaridlari	Asosiy va amaliy tadqiqotlarda samarali; sanoat siyosati ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari faolligini oshirgan	Aniq ustuvorliklar, konkurs asosida tanlov, monitoring tizimi
Institutsional qo'llab-quvvatlash	Rasmiy va norasmiy normalar, huquqiy kafolatlar, intellektual mulk himoyasi	Tadbirkorlik yo'nalishi va resurs erishuvi orqali innovatsion samaradorlikni oshiradi	Huquq ustuvorligi, shaffof tartibga solish, madaniy-kognitiv qo'llab-quvvatlash
Infratuzilma va transfer institutlari	Texnoparklar, klasterlar, texnologiyalar transferi agentliklari, tadqiqot tashkilotlari	Tizimli hamkorlikni kuchaytiradi, milliy innovatsion tizim samaradorligini oshiradi	Tarmoqli mantiq, davlat-xususiy hamkorlik, mintaqaviy kompetensiyalar

¹ Muallif tomonidan manbalar asosida tuzildi.

1-jadvalning tarkibi sanoat korxonalarida innovatsion faoliyat yagona dastak bilan emas, balki bir-birini to'ldiruvchi to'rt vosita paketi bilan rag'batlantirilganda maksimal natija berishini umumlashtiradi. Moliyaviy rag'batlar investitsion xatarni qisqartiradi; institutsional qo'llab-quvvatlash ushbu investitsiyalarni strategik qarorlarga o'tkazadi; infratuzilma va transfer institutlari bilimni tijoratga aylantirish qobiliyatini ta'minlaydi. Ushbu paketning ichki uyg'unligi siyosiy loyihalashning asosiy maqsadi bo'lib qoladi.

O'zbekiston uchun institutsional arxitekturaning amaliy yo'nalishlari xorijiy tajriba va mahalliy kontekst asosida shakllantiriladi. Birinchidan, soliq imtiyozlari va grant dasturlarining birgalikda qo'llanilishi kichik va o'rta sanoat korxonalarining ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari xarajatlarini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi; OECD ma'lumotlariga ko'ra, ushbu kombinatsiya kattaroq mamlakatlar miqyosida yuqori qo'shimcha additivlik ko'rsatgan [8], [9]. Ikkinchidan, texnologiyalar transferi agentligi va intellektual mulk agentligi kabi ixtisoslashgan tuzilmalarni kuchaytirish bilim hujayralaridan sanoat firmalariga o'tishning tizimli kanalini yaratadi [1]. Uchinchidan, klaster va texnopark modeliga asoslangan mintaqaviy innovatsion tuguchlar ishlab chiqarish bilan ilmiy tadqiqot faoliyati orasidagi fazoviy yaqinlikni ta'minlaydi va sanoat kooperatsiyasini rivojlantiradi [14]. To'rtinchidan, inson kapitaliga investitsiyalar, dual ta'lim tizimining elementlari va muhandislik ko'nikmalariga ixtisoslashgan dasturlar innovatsion tizimning bilim bazasini uzoq muddatli asosda mustahkamlaydi [14].

UNCTAD ning fan, texnologiya va innovatsiya siyosati sharhlari O'zbekiston sharoitida institutsional diagnostika vositasi sifatida foydali tajriba maydonini taqdim etadi: 19 mamlakatda o'tkazilgan sharhlar davomida Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan bog'liq strategik ustuvorliklarni aniqlashga erishilgan [15]. Bunday tizimli tahlil usuli O'zbekiston sanoat korxonalarining innovatsion muhitini davriy monitoring qilishda takrorlanishi mumkin bo'lgan uslubiy namunani shakllantiradi.

1-rasm. Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rag'batlantirishning institutsional arxitekturasi²

² Manbalar asosida muallif ishlanmasi.

1-rasmda ifodalangan institutsional arxitektura markazda sanoat korxonasi va uning innovatsion faoliyatiga ega bo'lib, uch qatlamli qo'llab-quvvatlash tizimi bilan o'ralgan. Ichki qatlam moliyaviy rag'batlarni, o'rta qatlam institutsional-huquqiy muhitni, tashqi qatlam esa infratuzilma va bilim transferi institutlarini birlashtiradi. Ushbu struktura nazariy tahlilda ajratilgan modelning amaliy loyihasi sifatida xizmat qiladi va mexanizmlarning o'zaro tizimli bog'liqligini aks ettiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rag'batlantiradigan institutsional mexanizmlar tarkibi uch qatlamli - moliyaviy, tashkiliy-huquqiy va infratuzilmaviy - tizim sifatida shakllanadi. Xalqaro empirik dalillar ushbu qatlamlarning birortasi boshqalarining o'rnini egallay olmasligini, ular birgalikda ishlab chiqilgan paket doirasidagina maksimal samara berishini tasdiqlaydi. ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari soliq imtiyozlari bozorga yaqin innovatsiyalarni, to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy dasturlar esa asosiy va amaliy tadqiqotlarni tezlashtiradi. Institutsional qo'llab-quvvatlash firma darajasidagi strategik qarorlar va resurs imkoniyatlarining innovatsion natijaga yo'naltirilishini ta'minlaydi. Infratuzilmaviy institutlar - texnoparklar, klasterlar va transfer agentliklari - bilimni ishlab chiqarishga aylantirish kanalini yopiq holda tutadi.

O'zbekiston sanoat siyosatining so'nggi davrdagi transformatsiyasi ushbu integratsiyalashgan yondashuvga o'tishni namoyon qiladi. WIPO ning 2024 yilgi Global innovatsion indeksida mamlakat 83-o'rinni egallagan va innovatsion ortiqcha samaradorlik toifasini uchinchi yilga saqlab qolgani milliy innovatsion tizimning institutsional asoslari kuchayib borayotganining tasdig'idir [12]. Texnologiyalar transferi agentligi, intellektual mulk agentligi va ixtisoslashgan ilmiy tuzilmalarning rivojlanishi institutsional arxitekturaning asosiy komponentlarini ta'minlaydi [1].

Amaliy tavsiyalar quyidagi yo'nalishlarda shakllantiriladi. Birinchidan, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari soliq imtiyozlari tizimida qaytariladigan kredit elementini kuchaytirish va mezonlarni aniq ifodalash orqali kichik va yosh sanoat korxonalarining ishtirok darajasini oshirish kerak; ushbu yo'nalishning empirik samaradorligi OECD va 20 mamlakat bo'yicha mikrodarajadagi tahlilda tasdiqlangan. Ikkinchidan, to'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish dasturlari aniq ustuvorliklar, konkurs asosidagi tanlov va natija bo'yicha monitoring tizimi bilan birga loyihalashi lozim; Xitoy sanoat siyosati tajribasi nishonli dasturlarning tarmoq darajasidagi innovatsion o'sishga olib kelishini ko'rsatgan [5].

Uchinchidan, intellektual mulk himoyasi va tartibga solish tartibi shaffofligini kuchaytirish rasmiy va norasmiy institutsional qo'llab-quvvatlashning firma darajasidagi samaradorligi tadbirkorlik yo'nalishi va resurs imkoniyati orqali o'tishini inobatga olgan holda sanoat korxonalarining strategik qarorlar sifatini oshiradi. To'rtinchidan, mintaqaviy innovatsion tuguchlarning rivojlanishi - erkin iqtisodiy zonalar, sanoat parklari va klasterlar kesimida - ishlab chiqarish bilan ilmiy tadqiqotning fazoviy yaqinligini ta'minlaydi; Germaniya tajribasi asosida texnologik sheriklik va dual ta'lim tizimining institutsional elementlarini adaptatsiya qilish foydali natija beradi [14].

Beshinchidan, UNCTAD ning fan, texnologiya va innovatsiya siyosati sharhi usulidan foydalangan holda davriy institutsional diagnostika o'tkazilishi siyosiy o'lchovlarni takomillashtirish uchun muntazam empirik asos yaratadi [15]. Oltinchidan,

inson kapitaliga investitsiyalar va muhandislik ko'nikmalarini rivojlantirish dasturlari institutsional paketning uzoq muddatli bazasi sifatida ustuvor yo'nalish bo'lib qoladi; bilim bazasiz hech bir moliyaviy yoki huquqiy dastak to'la samara bera olmaydi.

Yakuniy xulosa shundan iboratki, sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatning ijobiy dinamikasi yakka siyosat o'lchovi bilan emas, balki institutsional elementlarning izchil, muvofiqlashtirilgan va davriy takomillashuvchi tizimi bilan ta'minlanadi. O'zbekiston joriy islohotlarni davom ettirish orqali milliy innovatsion tizimning raqobatdosh darajasini yanada oshirish imkoniyatiga ega va olingan xalqaro e'tirof bu potensialning mustahkamlanishini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UNESCO. Uzbekistan: a national innovation system in the making. Paris, 2015 (qayta ishlangan nashr). <https://www.unesco.org/en/articles/uzbekistan-national-innovation-system-making>
2. World Bank. Modernizing Uzbekistan National Innovation System (MUNIS) Project. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/137221604196058229/txt/Uzbekistan-Modernizing-Uzbekistan-National-Innovation-System-MUNIS-Project.txt>
3. Pluvia Zuniga P. The Impact and Effectiveness of Innovation Policy. World Bank, 2024. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d3d62fd8bf435a032da07aca3f3aab67-0050022024/original/Impact-and-Effectiveness-of-Innovation-Policy-Pluvia-Zuniga.pdf>
4. Zhang X., et al. The Influence of Institutional Support on the Innovation Performance of New Ventures: The Mediating Mechanism of Entrepreneurial Orientation // Sustainability, 2022, 14(4), 2212. <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/4/2212>
5. Research on the Impact of Industrial Policy on the Innovation Behavior of Strategic Emerging Industries // PMC, 2024. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11047462/>
6. Critical inquiry on National Innovation System: Does NIS fit with developing countries? // ScienceDirect, 2023. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2773032823000159>
7. Exploring the potential of institutional quality in determining technological innovation // Technology in Society, 2022. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160791X21003341>
8. OECD. R&D tax incentives: Topic page, 2024. <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/rd-tax-incentives.html>
9. Appelt S., Galindo-Rueda F., González Cabral A.C. Effectiveness of R&D tax incentives in OECD economies // CEPR VoxEU column, 2020. <https://cepr.org/voxeu/columns/effectiveness-rd-tax-incentives-oecd-economies>
10. Appelt S., et al. Tax incentives for R&D: supporting innovative scale-ups? // Research Evaluation, 2020, 29(2). <https://academic.oup.com/rev/article/29/2/121/5638885>
11. WIPO. Global Innovation Index 2024 - Uzbekistan economy profile. <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/uzbekistan>
12. WIPO. Global Innovation Index 2024 - Results. Geneva, 2024. <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/en/gii-2024-results.html>

13. Institutional ecosystems and inclusive entrepreneurship: evidence from Uzbekistan's transition economy // Cogent Business & Management, 2026. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311975.2026.2621453>

14. Developing Industrial Modernization and Technological Partnership in Uzbekistan Based on German Experience // IJMRD, 2026. <https://www.ijmrd.in/index.php/imjrd/article/view/5726>

15. UNCTAD. Strengthening national innovation systems through Science, Technology and Innovation Policy Reviews (STIP Reviews). <https://unctad.org/topic/science-technology-and-innovation/STI4D-Reviews>

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

